

Міністерство освіти і науки України

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна
Кафедра інформаційних технологій в фізико-енергетичних системах

“ЗАТВЕРДЖУЮ”

Протокол № _____ від _____ 2020 р.

Підпис: ПЕЛІЙМОНОВ

Відомості: _____ 2020 р.

Робоча програма навчальної дисципліни

**ТЕНЗОРНЕ ОБЧИСЛЕННЯ В МАТЕМАТИЧНОМУ МОДЕЛЮВАННІ
ПРОЦЕСІВ В ЕНЕРГЕТИЦІ**

рівень вищої освіти	другий (магістерський)
галузь знань	10 Природничі науки
спеціальність	105 Прикладна фізика та нанометаріали
освітня програма	«Комп'ютерна фізика»
вид дисципліни	за вибором
ННІ	комп'ютерної фізики та енергетики

2020 / 2021 навчальний рік

Програму рекомендовано до затвердження Вченою радою Навчально-наукового інституту комп'ютерної фізики та енергетики

“ 30 ” червня 2020 року, протокол № 6-2 /20

РОЗРОБНИКИ ПРОГРАМИ:

Кирило Максименко-Шейко, професор кафедри інформаційних технологій в фізико-енергетичних системах, докт. техн. наук, ст. наук, співр.

Програму схвалено на засіданні кафедри інформаційних технологій в фізико-енергетичних системах

Протокол від “ 25 ” червня 2020 року № 6-3 /20

Завідувач кафедри інформаційних технологій в фізико-енергетичних системах

_____ Руслан СУХОВ
(підпис)

Програму погоджено з гарантом освітньої програми комп'ютерна фізика
назва освітньої програми

Гарант освітньої програми комп'ютерна фізика

_____ Костянтин НЕМЧЕНКО

Програму погоджено методичною комісією Навчально-наукового інституту комп'ютерної фізики та енергетики

Протокол від “30” червня 2020 року № 6 /20

Голова методичної комісії Навчально-наукового інституту комп'ютерної фізики та енергетики

_____ Ольга ЛІСІНА
(підпис)

ВСТУП

Програма навчальної дисципліни “Тензорне обчислення в математичному моделюванні процесів в енергетиці” складена відповідно до освітньо-професійної програми підготовки магістрів

спеціальність: 105 Прикладна фізика та наноматеріали

освітня програма: «Комп’ютерна фізика»

1. Опис навчальної дисципліни

1.1. Мета викладання навчальної дисципліни

Метою викладання навчальної дисципліни “Тензорне обчислення в математичному моделюванні процесів в енергетиці” є побудова математичних моделей фізичних полів у криволінійних ортогональних та неортогональних координатах за допомогою апарата тензорного аналізу, а також дослідження процесів гідродинаміки та теплообміну в скручених каналах та каналах з гвинтовими вставками.

1.2. Основні завдання вивчення дисципліни

Основними завданнями вивчення дисципліни “Тензорне обчислення в математичному моделюванні процесів в енергетиці” є побудова метричного тензора, основних векторних співвідношень і диференціальних інваріантів в ортогональних та неортогональних системах координат; складання програм мовою RL системи ПОЛЕ; проведення обчислювальних експериментів.

1.3. Кількість кредитів — 10

1.4. Загальна кількість годин — 300

1.5. Характеристика навчальної дисципліни	
Нормативна / за вибором	
Денна форма навчання	Заочна (дистанційна) форма навчання
Рік підготовки	
1-й	
Семестр	
1-й, 2-й	
Лекції	
30 год. +16 год. = 46 год.	год.
Практичні, семінарські заняття	
год.	год.
Лабораторні заняття	
30 год. +32 год. = 62 год.	год.
Самостійна робота	
90 год. + 87 год. = 177 год.	год.
Індивідуальні завдання	
15 год.	

1.6. Заплановані результати навчання

Згідно з вимогами освітньо-професійної (освітньо-наукової) програми студенти повинні досягти таких результатів навчання:

знати :

основні відмінності різних систем координат в залежності від вигляду метричного тензора, умови зведення просторових крайових задач до двовимірних, варіаційні методи для розв'язання рівнянь еліптичного типу зі змінними коефіцієнтами.

вміти :

застосовувати отримані знання на практиці при переході від однієї системи координат до іншої; проводити обчислювальні експерименти, а саме, в гвинтовій системі координат при змінюванні параметру закрутки; встановлювати закономірності змінювання фізичного поля в залежності від значення параметра закрутки.

2. Тематичний план навчальної дисципліни

Розділ 1. Математичне моделювання в криволінійних координатах.

Тема 1. Вступ.

Задачі математичного моделювання.

Тема 2. Математичне моделювання в криволінійних ортогональних і неортогональних системах координат.

Математичне моделювання в криволінійних ортогональних і неортогональних системах координат. Особливості.

Тема 3. Основні положення тензорного аналізу.

Основні положення тензорного аналізу. Метричний тензор, символи Кристоффеля, обчислення коваріантних і контраваріантних похідних.

Розділ 2. Обробка інформаційних потоків і побудова основних векторних співвідношень і диференціальних операторів.

Тема 4. Основні векторні співвідношення і диференціальні інваріанти в криволінійних ортогональних і неортогональних координатах.

Основні векторні співвідношення і диференціальні інваріанти в криволінійних ортогональних і неортогональних координатах, в тому числі для задач з гвинтовим типом симетрії.

Тема 5. Математичні моделі скалярних полів в гвинтовій системі координат.

Математичні моделі скалярних полів в гвинтовій системі координат. Розподіл електростатичного поля у скрученому провіднику.

Тема 6. Математична модель утримання плазми з током у рівноважному стані в реакторі типу ТОКАМАК.

Математична модель утримання плазми з током у рівноважному стані в реакторі типу ТОКАМАК.

Розділ 3. Умови зведення тривимірних крайових задач до двовимірних за наявності відповідної геометричної та фізичної симетрії.

Тема 7. Теорема про зведення просторових скалярних крайових задач для об'єктів з гвинтовим типом симетрії до двовимірних.

Теорема про зведення просторових скалярних крайових задач для об'єктів з гвинтовим типом симетрії до двовимірних (формулювання, доведення, приклади).

Розділ 4. Варіаційні методи для рівнянь еліптичного типу зі змінними коефіцієнтами.

Тема 8. Рівняння еліптичного типу зі змінними коефіцієнтами.

Рівняння еліптичного типу зі змінними коефіцієнтами. Додатна визначеність операторів.

Тема 9. Методи Рунца і найменших квадратів.

Методи Рунца і найменших квадратів для рівнянь зі змінними коефіцієнтами.

Розділ 5. Математичне моделювання в неортогональних координатах.

Тема 10. Математичне моделювання скалярних задач в гвинтовій системі координат.

Математичне моделювання задач електростатики, теплофізики та інших скалярних задач в гвинтовій системі координат.

Тема 11. Математична модель течії нестисливої в'язкої рідини по скручених трубах.

Математична модель течії нестисливої в'язкої рідини по скручених трубах в гвинтовій системі координат.

Тема 12. Комп'ютерне моделювання скалярних і векторних задач для скручених циліндрів методом R-функцій.

Комп'ютерне моделювання задач електростатики, теплофізики, а також течії рідини для скручених циліндрів методом R-функцій.

3. Структура навчальної дисципліни

Назви розділів і тем	Кількість годин											
	денна форма						заочна форма					
	усього	у тому числі					усього	у тому числі				
		л	п	лаб.	інд.	с. р.		л	п	лаб.	інд.	с. р.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Розділ 1. Математичне моделювання в криволінійних координатах.												
Тема 1. Вступ.	3	1										
Тема 2. Математичне моделювання в криволінійних ортогональних і неортогональних системах координат.	28	6	4			18						
Тема 3. Основні положення тензорного аналізу.	30	6	6			18						
Разом за розділом 1	58	12	10			36						
Розділ 2. Обробка інформаційних потоків і побудова основних векторних співвідношень і диференціальних операторів.												
Тема 4. Основні векторні співвідношення і диференціальні інваріанти в криволінійних ортогональних і неортогональних координатах.	30	6	6			18						
Тема 5. Математичні моделі скалярних полів в гвинтовій системі координат.	30	6	6			18						
Тема 6. Математична модель утримання плазми з током у рівноважному стані	32	6	8			18						

в реакторі типу ТОКАМАК.												
Разом за розділом 2	92	18	20			54						
Усього годин за 9 семестр	150	30	30			90						
Розділ 3. Умови зведення тривимірних крайових задач до двовимірних за наявності відповідної геометричної та фізичної симетрії.												
Тема 7. Теорема про зведення просторових скалярних крайових задач для об'єктів з гвинтовим типом симетрії до двовимірних.	23	2	4			17						
Разом за розділом 3	23	2	4			17						
Розділ 4. Варіаційні методи для рівнянь еліптичного типу зі змінними коефіцієнтами.												
Тема 8. Рівняння еліптичного типу зі змінними коефіцієнтами.	23	2	4			17						
Тема 9. Методи Ритца і найменших квадратів.	23	2	4			17						
Разом за розділом 4	46	4	8			34						
Розділ 5. Математичне моделювання в неортогональних координатах.												
Тема 10. Математичне моделювання скалярних задач в гвинтовій системі координат.	27	4	6			17						
Тема 11. Математична модель течії нестисливої в'язкої рідини по скручених трубах.	26	3	6			17						
Тема 12. Комп'ютерне моделювання скалярних і векторних задач для скручених циліндрів методом Р-функцій.	28	3	8		15	2						
Разом за розділом 5	81	10	20			51						
Усього годин за 10 семестр	150	16	32		15	87						
Усього годин	300	46	62		15	177						

4. Теми семінарських (практичних, лабораторних) занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Моделювання рівноваги тороїдальної плазми за допомогою методу R-функцій.	30
Разом за 9 семестр		30
1	Моделювання скалярних полів за вибором в гвинтовій системі координат.	8
2	Моделювання розподілу електричного потенціалу в скрученому провіднику.	8
3	Моделювання течії нестисливої в'язкої рідини по скручених трубах.	8
4	Моделювання розподілу температури під час течії нестисливої в'язкої рідини по скручених трубах.	8
Разом за 10 семестр		32
Разом		62

5. Завдання для самостійної роботи

№ з/п	Види, зміст самостійної роботи	Кількість годин
1	<p>Побудова метричних тензорів у криволінійних ортогональних і неортогональних системах координат за вибором.</p> <p><i>Побудувати коваріантні та контраваріантні компоненти метричних тензорів. Виходячи з вигляду метричного тензора, зробити висновок про ортогональність чи неортогональність досліджуваної системи координат.</i></p> <p><i>Завдання: Борисенко А.И., Тарапов И.Е. Векторный анализ и начала тензорного исчисления.—Харьков, Вища школа, 1978. — Розділи 2.1-2.9, 3.5 (с. 45-81, 88-89). Задачі 1-9 розділу 2 (с. 81-82).</i></p> <p><i>(див. також К.В.Максименко-Шейко, Т.І.Шейко. Математичне моделювання фізичних полів у криволінійних ортогональних і неортогональних координатах. Методичні вказівки для студентів IV-V курсів фізико-енергетичного факультету. — Харків, ХНУ, 2007. — 52 с.; R-функції в математическом моделировании геометрических объектов и физических полей / К.В.Максименко-Шейко // Харьков: ИПМаш НАН Украины, 2009. — 306 с.).</i></p>	36
2	<p>Побудова основних диференціальних інваріантів у криволінійних ортогональних і неортогональних системах координат за вибором.</p> <p><i>Побудувати основні диференціальні інваріанти: градієнт, дивергенція, ротор, лапласіан. Перевірити наявність змінних коефіцієнтів.</i></p> <p><i>Завдання: Борисенко А.И., Тарапов И.Е. Векторный анализ и начала тензорного исчисления.—Харьков, Вища школа, 1978. — Розділи 4.1-4.7 (с. 114-159), приклади 1-23 розділу 4 (с. 192-203). Задачі 1-7 (с. 207-208).</i></p> <p><i>(див. також К.В.Максименко-Шейко, Т.І.Шейко. Математичне моделювання фізичних полів у криволінійних ортогональних і неортогональних координатах. Методичні вказівки для студентів IV-V курсів фізико-енергетичного факультету. — Харків, ХНУ, 2007. — 52 с.; R-функції в математическом моделировании геометрических объектов и физических полей / К.В.Максименко-Шейко // Харьков: ИПМаш НАН Украины, 2009. — 306 с.).</i></p>	54
Разом за 1 семестр		90
1	Моделювання течії в'язкої нестисливої рідини по каналах з	46

	<p>центральною та пристінковими гвинтовими вставками. <i>Базуючись на вивченому матеріалі стосовно течії нестисливої в'язкої рідини по скручених трубах, провести моделювання течії нестисливої в'язкої рідини по каналах з гвинтовими вставками. Дослідити вплив довжини крила вставок на характер течії. Перерізи каналів взяти з <u>R-функції в математическом моделюванні геометрических об'єктів і фізических полів</u> / К.В.Максименко-Шейко // Харків: ИПМаш НАН України, 2009. — С. 285-290, рис. 5.19, 5.27 (за вибором).</i> <i>(див. також Конструктивні засоби математичного моделювання та їхні застосування. Частина 1. Метод R-функцій в математичному і комп'ютерному моделюванні фізичних полів. Методичні вказівки для студентів III-IV курсів фізико-енергетичного факультету / Т.І.Шейко, К.В.Максименко-Шейко // Харків: ХНУ ім. В.Н.Каразіна, 2007. — 52 с.; К.В.Максименко-Шейко, Т.І.Шейко. Математичне моделювання фізичних полів у криволінійних ортогональних і неортогональних координатах. Методичні вказівки для студентів IV-V курсів фізико-енергетичного факультету. — Харків, ХНУ, 2007. — 52 с.).</i></p>	
2	<p>Крутіння скручених стрижнів. <i>Ознайомитись з математичними моделями крутіння стрижнів. Дослідити математичну модель у гвинтовій системі координат. Розв'язати відповідну задачу за допомогою системи ПОЛЕ. Перевірити вплив кута закрутки на жорсткість при крутінні. Перерізи стрижнів взяти з <u>К.В.Максименко-Шейко, Т.І.Шейко. Математичне моделювання фізичних полів у криволінійних ортогональних і неортогональних координатах. Методичні вказівки для студентів IV-V курсів фізико-енергетичного факультету. — Харків, ХНУ, 2007. — С. 49-50, завдання 1-2 (за вибором).</u></i> <i>(див. також Конструктивні засоби математичного моделювання та їхні застосування. Частина 1. Метод R-функцій в математичному і комп'ютерному моделюванні фізичних полів. Методичні вказівки для студентів III-IV курсів фізико-енергетичного факультету / Т.І.Шейко, К.В.Максименко-Шейко // Харків: ХНУ ім. В.Н.Каразіна, 2007. — 52 с.; R-функції в математическом моделюванні геометрических об'єктів і физических полів / К.В.Максименко-Шейко // Харків: ИПМаш НАН України, 2009. — 306 с.; Уфлянд Я.С. Биполярные координаты в теории упругости.—М.-Л., Гостехиздат, 1950.—232 с. та ін.).</i></p>	56
Разом за 2 семестр		102
Разом		192

6. Індивідуальні завдання

7. Методи навчання

Пояснювально-ілюстративний; репродуктивний; дослідницький; частково-пошуковий.

8. Методи контролю

На заняттях – опитування. По закінченні розділу – усний контроль. Форма підсумкового контролю знань — екзамен.

9. Схема нарахування балів

1-й семестр

Поточний контроль, самостійна робота, індивідуальні завдання						Контрольна робота, передбачена навчальним планом	Індивідуальне завдання	Разом	Екзамен (залікова робота)	Сума
Розділ 1		Розділ 2								
T1	T2	T3	T4	T5	T6					
8	8	9	10	10	10	5		60	40	100

T1, T2 ... – теми розділів.

2-й семестр

Поточний контроль, самостійна робота, індивідуальні завдання						Контрольна робота, передбачена навчальним планом	Індивідуальне завдання	Разом	Екзамен (залікова робота)	Сума
Розділ 3	Розділ 4		Розділ 5							
T7	T8	T9	T10	T11	T12					
8	8	8	8	9	9	5	5	60	40	100

T1, T2 ... – теми розділів.

Критерії оцінювання навчальних досягнень

I семестр

1. Поточне оцінювання. Усього за 6 тем – 55 балів

Робота в аудиторії та самостійна робота:

Тема 1-2:

Відсутність помилок в розрахунках 3 бали

Правильність відповіді 3 бали

Знання цілей задачі 2 бали

Тема 3:

Відсутність помилок в розрахунках 3 бали

Правильність відповіді 3 бали

Знання цілей задачі 3 бали

Тема 4-6:

Відсутність помилок в розрахунках 4 бали

Правильність відповіді 4 бали

Знання цілей задачі 2 бали

2. Контрольна робота – 5 балів

Типовий варіант контрольної роботи

1. Теорема про зведення просторових скалярних крайових задач для об'єктів з гвинтовим типом симетрії до двовимірних (2 бали).
2. Математичні моделі скалярних полів в гвинтовій системі координат (3 бали).

За кожну задачу такі критерії

Наявність відповіді	1 бал
Коректність викладок	1 (для другого питання - 2) бал

3. Заключне оцінювання – 40 балів за іспит

Типовий білет

1. Основні положення тензорного аналізу. Метричний тензор, символи Кристоффеля, обчислення коваріантних і контраваріантних похідних (20 балів).
2. Теорема про зведення просторових скалярних крайових задач для об'єктів з гвинтовим типом симетрії до двовимірних (20 балів).

Питання 1 (20 балів)

Відсутність помилок в теоретичній частині	– 5 балів
Коректність викладок	– 3 бали
Послідовність викладок	– 3 бали
Логічність викладок	– 3 бали
Наявність практичних прикладів	- 6 балів

Питання 2 (20 балів)

Наявність відповіді	– 5 балів
Правильність відповіді	– 3 бали
Відсутність помилок в розрахунках	– 3 бали
Логічність викладок	– 3 бали
Наявність практичних прикладів	- 6 балів

II семестр

1. Поточне оцінювання. Усього за 6 тем – 50 балів

Робота в аудиторії та самостійна робота:

Тема 7-10:

Відсутність помилок в розрахунках	3 бали
Правильність відповіді	3 бали
Знання цілей задачі	2 бали

Тема 11-12:

Відсутність помилок в розрахунках	3 бали
Правильність відповіді	4 бали
Знання цілей задачі	2 бали

2. Контрольна робота – 5 балів

Типовий варіант контрольної роботи

1. Теорема про зведення просторових скалярних крайових задач для об'єктів з гвинтовим типом симетрії до двовимірних (2 бали).
2. Математичні моделі скалярних полів в гвинтовій системі координат (3 бали).

За кожну задачу такі критерії

Наявність відповіді	1 бал
Коректність викладок	1 (для другого питання - 2) бал

3. Індивідуальне завдання – 5 балів

Відсутність помилок в розрахунках	2 бали
Правильність відповіді	3 бали

4. Заключне оцінювання – 40 балів за іспит

Типовий білет

1. Основні векторні співвідношення і диференціальні інваріанти в криволінійних ортогональних і неортогональних координатах, в тому числі для задач з гвинтовим типом симетрії (20 балів).
2. Математична модель утримання плазми з током у рівноважному стані в реакторі типу ТОКАМАК (20 балів).

Питання 1 (20 балів)

Відсутність помилок в теоретичній частині	– 5 балів
Коректність викладок	– 3 бали
Послідовність викладок	– 3 бали
Логічність викладок	– 3 бали
Наявність практичних прикладів	- 6 балів

Питання 2 (20 балів)

Наявність відповіді	– 5 балів
Правильність відповіді	– 3 бали
Відсутність помилок в розрахунках	– 3 бали
Логічність викладок	– 3 бали
Наявність практичних прикладів	- 6 балів

Шкала оцінювання

Сума балів за всі види навчальної діяльності протягом семестру	Оцінка	
	для чотирирівневої шкали оцінювання	для дворівневої шкали оцінювання
90 – 100	відмінно	зараховано
70-89	добре	
50-69	задовільно	
1-49	незадовільно	не зараховано

10. Рекомендована література

Основна література

1. *Лойцянский Л.Г.* Механика жидкости и газа.— М., Наука, 1970. — 904 с.
2. *Рвачев В.Л.* Теория R-функций и некоторые её приложения.— К., Наук. думка, 1982. — 552 с.
3. *Борисенко А.И., Тарапов И.Е.* Векторный анализ и начала тензорного исчисления.—Харьков, Вища школа, 1978. — 216 с.
4. *Михлин С.Г.* Вариационные методы в математической физике. —М., Наука, 1970. — 512 с.
5. *Максименко-Шейко К.В.* R-функции в математическом моделировании геометрических объектов и физических полей. — Харьков, ИПМаш НАН Украины, 2009.— 306 с.

Допоміжна література

1. *Уфлянд Я.С.* Биполярные координаты в теории упругости.—М.-Л., Гостехиздат, 1950.—232 с.
2. *Лурье А.И., Джанелидзе Г.Ю.* Задача Сен-Венана для естественно-скрученных стержней // ДАН СССР.— 1939.— № 1, т. XXIV.— с. 23-26.
3. *Халатов А.А., Авраменко А.А., Шевчук И.В.* Теплообмен и гидродинамика в полях центробежных массовых сил. В 4-х т. — Киев, Ин-т техн.теплофизики НАН Украины, 2000. -Т.3: Закрученные потоки. — 474 с.
4. *Roache Patrick J.* Computational fluid dynamics. — Hermosa publishers, Albuquerque, 1976.

10. Посилання на інформаційні ресурси в Інтернеті, відео-лекції, інше методичне забезпечення

1. К.В.Максименко-Шейко, Т.І.Шейко. Математичне моделювання фізичних полів у криволінійних ортогональних і неортогональних координатах. Методичні вказівки для студентів IV-V курсів фізико-енергетичного факультету. — Харків, ХНУ, 2007. — 52 с.